

НОВІ ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

УДК 316.6.159

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023-140>

Вінков Веніамін Юрійович

кандидат психологічних наук, науковий співробітник
відділу психології мас та спільнот,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1237-0637>
ven.vinkov@gmail.com

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЗАГРОЗ

Актуальність дослідження зумовлена воєнною агресією з боку Російської Федерації, що призвело до втрати значної частини української території, жертв серед мирного населення і військових, руйнування міст, еміграції за кордон і переміщення громадян усередині країни. Відповідно, у таких умовах ідентичність громадян України зазнала певних змін і потребує ґрунтовного вивчення.

Метою наукового дослідження було емпірично дослідити, як залежно від проявів ідентичності громадян України відбувається переживання ними загроз і як змінюється в умовах небезпеки їхня поведінка.

Методологія. Інструментарій дослідження охоплював онлайн-опитування, семантичний диференціал; частотний аналіз, кореляційний аналіз за критерієм Спірмена, інтерпретацію та узагальнення результатів емпіричного дослідження.

Основні результати. Виявлено найбільш поширені серед українців прояви ідентичності. Перші два варіанти ідентичності відображають державницьку позицію: один із них пов'язаний з належністю до європейської, громадянської та професійної спільнот, а другий – до місцевої, громадянської та професійної спільнот. Респонденти з такими варіантами ідентичності вбачають найбільшу загрозу з боку росіян, тоді як з боку української влади та суспільства такої загрози, на їхню думку, немає. Два інших варіанти можуть становити загрозу для цілісності Української держави: одна з ідентичностей пов'язана з вибором місцевої і східнослов'янської спільнот, а друга – східнослов'янської і релігійної. Респонденти з останнім варіантом ідентичності не бачать загрози з боку росіян, а вбачають її в українській владі і суспільстві.

Перспективи подальших досліджень. Урахування особливостей самовизначення громадян дасть змогу більш ефективно проводити інформаційну політику протидії ворожій пропаганді, маніпулюванню громадською думкою та впроваджувати різні програми щодо зміцнення інституту громадянства та демократії в Українській державі.

Ключові слова: соціальна ідентичність; загрози ідентичності; соціальні зміни; безпека; війна.

Veniamin Yu. Vinkov

Ph.D. in Psychology, Researcher

of the Department of Psychology of Masses and Communities,

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1237-0637>

ven.vinkov@gmail.com

**THE IDENTITY OF A UKRAINIAN IN THE WAR CONDITIONS:
FEATURES OF THE EXPERIENCE OF THREATS**

The **relevance** of the study is caused by military aggression of the Russian Federation, which resulted in the loss of a large part of the Ukrainian territory, casualties among the civilian population and the military, the destruction of cities, emigration abroad and displacement of citizens within the country. Accordingly, in such conditions, the identity of Ukrainian citizens has undergone changes and needs to be studied.

The **paper aim** of the research was to empirically investigate how, depending on the manifestations of the identity of the citizens of Ukraine, the perception of threats and changes in behavior in conditions of danger occurs.

Methodology. Online survey, semantic differential; frequency analysis, correlation analysis according to Spearman's test, interpretation and generalization of empirical research results.

Results. The most widespread manifestations of identity among Ukrainians have been revealed. The first two variants of identities reflect a state position, one of which is related to belonging to European, civil and professional communities, and the other to local, civil and professional communities. Respondents with such variants of identity see the greatest threat from the Russians, while there is no such threat from the Ukrainian authorities and society. Two other options may pose a threat to the integrity of the Ukrainian state. One of the identities is connected with the choice of the local and East Slavic communities, and the second with the East Slavic and religious communities. Respondents with the fourth variant of identity do not see a threat from the Russians, and Ukrainian authorities and society pose a threat to them.

Prospects for further research. Taking into account the peculiarities of citizens' self-determination will make it possible to more effectively conduct an information policy of countering hostile propaganda, manipulation of public opinion,

and implement various programs to strengthen the institution of citizenship and democracy in the Ukrainian state.

Keywords: social identity; identity threats; social changes; safety; war.

Постановка проблеми. Унаслідок розгортання воєнної агресії Російської Федерації проти України, що згодом, 24 лютого 2022 року, переросла у відкриту повномасштабну війну і призвела до окупації значної частини української території, жертв серед мирного населення і військових, руйнування міст, еміграції за кордон і переміщення громадян усередині країни, кожний громадянин України прямо чи опосередковано відчув на собі болісні наслідки цих трагічних подій. Зокрема, соціально-психологічні наслідки нам доводиться долати вже зараз, проте і в майбутньому ці проблеми не зникнуть і будуть потребувати розв'язання. У таких умовах ідентичність громадян України також зазнала певних змін і потребує ретельного вивчення. Отримані ж емпіричні результати можуть стати в пригоді в період повоєнної розбудови України, допомогти під час розроблення різноманітних програм, спрямованих на реабілітацію постраждалих від війни. Уже сьогодні ми маємо в доланні наслідків війни діяти на випередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Ідентичність нерозривно пов'язана із соціальним середовищем, і будь-які зміни в цьому середовищі неодмінно впливають на її розвиток. За своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки формується в процесі взаємодії особи з іншими людьми та зумовлюється змінами в соціальному оточенні (Абрашкевичус, 2012; Кухарук, 2019; Лукасевич, 2020; Яблонська, 2010). Протягом свого життя людина налагоджує підтримує відносини з різними соціальними групами, набуває їхніх характеристик, свідомо здійснюючи вибір або несвідомо засвоюючи їх, що в підсумку поєднується або в досить інтегрований і гармонійний, або, навпаки, дезінтегрований, розщеплений образ Я і образ Ми. Усе це може явно або неявно позначатися на взаєминах з навколишнім світом.

Віднесення людиною себе до різних груп свідчить про багатовекторність у розвитку ідентичності, формує її адаптивність до соціальних змін і водночас закладає підґрунтя до поглиблення внутрішнього конфлікту, переживання кризи ідентичності, коли людина змушена здійснювати власний вибір унаслідок впливу певних подій на її життя.

У соціальній психології і соціології є чимало праць, присвячених вивченню загроз ідентичності. Серед причин таких загроз дослідники виділяють кризу ідентичності, породжену політикою невизнання з боку

суспільства права на спільнотну належність (Бистрицький, 2013; Зеленкевич, 2019), та пов'язані із цим такі негативні явища, як маргіналізація, соціокультурні деструкції, аномія (Хашієва, 2015), суспільні зміни (Набруско, 2012; Степико, 2012) та глобалізаційні процеси (Римаренко, 2017), війни, катастрофи, терористичні акти, травматичні соціальні події (Горностай, 2012), шкідливі інформаційні впливи (Бойко, 2019, Кулалаєва, 2015).

Війна, як і будь-яка інша подія, що становить загрозу для існування і збереження ідентичності, змушує людину, яка ж і є носієм цієї ідентичності, переосмислювати крихкість життя, переоцінювати наявні соціальні зв'язки, звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона себе відносить (Povzhanovic, 1997). У разі віднайдення таких ресурсів шанси зберегти ідентичність зростають, проте в інших випадках, коли такий пошук є неможливим або запропоновані моделі розвитку не відповідають наявним потребам, людина переорієнтовує себе на пошук інших соціальних груп, які допомогли б їй задовольнити ці потреби.

Від 2014 року значна частина громадян України опинилася на окупованих територіях. Емпіричні дослідження G. Sasse і A. Lackner зафіксували у цих громадян послаблення громадянської ідентичності, пов'язаної з Українською державою (Sasse, & Lackner, 2018). Інше дослідження показало, що протягом зазначеного періоду відбулося посилення громадянської ідентичності українців на підконтрольних Києву територіях (Kulyk, 2016; Onuch, Hale, & Sasse, 2018). Але вже з 2022 року дослідники фіксують посилення громадянської ідентичності серед більшості громадян України (Wilson, 2023).

Метою нашого дослідження було емпірично дослідити, як залежно від проявів ідентичності громадян України відбувається переживання ними загроз і як змінюється в умовах небезпеки їхня поведінка.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лютому 2023 р. науковці відділу психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України провели емпіричне дослідження, метою якого було виявити особливості взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах війни. У цій статті ми презентуємо результати проведеного опитування, що стосується безпекового аспекту спільнотної взаємодії.

Опитування проводилося в онлайн-режимі за допомогою гугл-форми. За своєю суттю питання анкети містили три блоки питань: дослідження проявів ідентичності, визначення загроз з боку різних соціальних груп і психологічний блок. Останній мав показати, як реагує респондент в умовах небезпеки.

Загальна кількість респондентів проведеного дослідження – 451 особа, з них 67,4% – жінки і 32,6% – чоловіки. Вибірка охоплювала такі вікові групи: 18-29 років – 55,4%, 30-44 роки – 24,8%, 45-59 років – 16,4 %, старше 60 років – 3,3%.

Запропоновані індикатори, які стосуються оцінювання респондентом власної ідентичності, мали вигляд біполярного семантичного диференціала. Респондентам було запропоновано оцінити свою ідентичність, а саме наскільки для них важливо почуватися представником тієї чи іншої спільноти, обравши між двома протилежними за змістом твердженнями. Серед таких варіантів були різні ідентичності: місцева, релігійна, професійна, громадянська, східнослов'янська, європейська.

Визначаючи свою належність до спільноти, респонденти більшою мірою виявилися схильними обирати громадянську ідентичність – 80,9% (лише для 8,6% вона неважлива, а 10,4% щодо цього вагаються або не можуть визначитися), місцеву – 54,5%, європейську – 54,5%, професійну – 54,1%, тоді як релігійна і східнослов'янська важливі лише для 16,9% і 22,4% респондентів відповідно. Найвищі показники щодо громадянської ідентичності серед інших варіантів ідентичності явно демонструють важливість для респондентів віднесення себе до громадян України в такий складний для держави період. У мирний час, можливо, громадянська ідентичність могла бути важливою для значно меншої кількості громадян. Тобто можна сказати, що війна і пов'язані з нею наслідки спричинили суттєві зрушення в національній самосвідомості громадян у бік посилення громадянської ідентичності. По суті, такі зрушення можна вважати реакцією українського суспільства на війну: усвідомлення того, що війна може знищити державу, націю, цінності, вплинуло на переосмислення цінності громадянства для більшості українців.

Інші індикатори, що стосувалися безпекової сфери, містили запитання, які мали з'ясувати, що для респондента, його ідентичності становить найбільшу загрозу. Серед варіантів, які потрібно оцінити, були такі: близьке оточення, українська влада, українське суспільство, громадяни інших країн, росіяни.

Коли йдеться про загрозу цінностям і переконанням, то найбільшу загрозу респонденти бачать з боку росіян – 69,6% респондентів (18,4% не вбачають у них загрози, 12% – не визначилися), громадян інших країн – 32,8% (41,9% не бачать у них загрози), а найменшу – з боку українського суспільства – 20,4% (53,7% не відчують такої загрози), близького оточення – 14,6% (65,9% не бачать у ньому загрози), української влади – 13,7% (60,5% не пов'язують з нею загрозу). Отримані результати свідчать

про те, що для більшості респондентів росіяни не тільки становлять головну небезпеку через те, що розпочали війну і несуть загрозу їхньому життю, а й що їхні дії можуть зашкодити всьому, що втілює в себе українська ідентичність та цінності.

Водночас респонденти найменше вбачають загрозу з боку близького оточення, української влади та українського суспільства, що свідчить про позитивні тенденції в консолідації різних позицій українських громадян задля досягнення загальнонаціональної мети – звільнення окупованих українських територій, перемоги над ворогом, долучення до військового блоку НАТО, вступу в Європейський Союз тощо.

Для того щоб з'ясувати, яка актуальна структура ідентичності сучасного українця на цей час, було проведено кореляційний аналіз за критерієм Спірмена. Утворені зв'язки між ідентичностями дали змогу згрупувати їх і виділити такі варіанти:

- *місцева – громадянська – професійна ідентичності* (МГП-ідентичність) – візуально за формою має вигляд замкненого трикутника: місцева має взаємозв'язок із професійною ідентичністю (0,209, $p \leq 0,01$), громадянська – з місцевою (0,436, $p \leq 0,01$), а професійна – з громадянською (0,174, $p \leq 0,01$). Таке поєднання показує, що громадяни України з такою ідентичністю відчують єдність загальнодержавного і місцево-регіонального рівнів, вони не протиставляють їх один одному, а місцева ідентичність інтегрована в громадянську. Такий прояв ідентичності можна назвати державницьким;

- *європейська – громадянська – професійна ідентичності* (ЄГП-ідентичність) – також має вигляд замкненого трикутника: громадянська – з європейською (0,146, $p \leq 0,01$), професійна – з громадянською (0,174, $p \leq 0,01$), а європейська – з професійною (0,109, $p \leq 0,01$). Така проєвропейська ідентичність відображає спільне бачення громадянами України розвитку власної країни в межах європейської політики. Прикметно, що професійна ідентичність є важливим складником як державницького, так і проєвропейського варіантів ідентичності сучасного українця, що свідчить про важливість професійної освіти, рівня кваліфікації для громадян і характеризує їхній світогляд і стиль життя;

- *місцева – східнослов'янська ідентичності* (МСС-ідентичність) (0,131, $p \leq 0,01$). Такий варіант, з одного боку, показує зв'язок з регіоном, де зазвичай проживають ці громадяни, а з другого – вони відчують свій зв'язок з колишнім Радянським Союзом або сучасною Російською Федерацією. Варто звернути увагу на те, що державницька позиція взагалі не є представленою і не пов'язана ніяк із цим варіантом ідентичності, що певною мірою відображає ностальгію за радянськими

часами і регіоналізм, не інтегрований у загальнодержавні процеси. Можна припустити, що за певних обставин це може стати підґрунтям до сепаратизму, якщо держава не буде проводити інтеграційну політику. Тому таку ідентичність можна назвати потенційно сепаратистською;

- *східнослов'янська – релігійна ідентичність* (ССР-ідентичність) (0,180, $p \leq 0,01$). Хоч таку ідентичність демонструє незначна частка опитаних, проте в українському суспільстві цей варіант поширений серед парафіян УПЦ МП. Досить часто серед них трапляються прихильники дружби з агресором, які намагаються виправдати агресію Російської Федерації, прагнуть дискредитувати як Україну, так і ЗСУ. Громадяни з такою ідентичністю досить часто стають ціллю для ворожої пропаганди як з боку російських ЗМК, так і їхньої церкви, поширюючи ворожі до України наративи.

Унаслідок процедури групування респондентів з високим рівнем прояву варіантів ідентичності утворилися групи ЄГП = 9,3%, МГП = 9,8%, МСС = 4%, ССР = 2,2% від загальної кількості всіх опитаних респондентів. Далі було застосовано критерій Краскела–Воллеса для порівняння виділених груп респондентів за такими психологічними показниками: ступінь психологічної травматизації, посилення уваги до проблем безпеки, спрямованість поведінки в момент небезпеки щодо себе й оточення, вплив подій на активність та оптимізм.

Оцінювання респондентами протилежних за змістом тверджень «Події, що відбулися, не завдали / завдали мені психологічної травми» (ЄГП = 53,31, МГП = 58,5, МСС = 73,5, ССР = 41,9; $p \leq 0,05$) виявило, що найнижчі показники стосуються ССР-ідентичності, а найвищі – МСС-ідентичності, ЄГП- і МГП-ідентичності посіли проміжне місце між попередніми ідентичностями. Такі відмінності свідчать про те, що наслідки війни за ступенем травматизації найбільш відчутні наразі для МСС-ідентичності. Причина може критися в сподіваннях у минулому респондентів щодо країни-агресора. Такі респонденти могли ідентифікувати себе з цінностями і способом життя, які проголошує ця країна, вірити в добросусідські відносини, заперечувати її відповідальність за агресивні дії, які вона розпочала 2014 року, і вважати винними будь-кого – українську владу, армію, політиків, бізнесменів тощо, але тільки не Російську Федерацію. Тобто початок повномасштабної війни хоч і спричинив травматизацію, але не привів до відмови від своєї ідентичності.

Кращі показники у респондентів з ЄГП- і МГП-ідентичностями можуть бути пов'язані з браком таких сподівань і більш реалістичним баченням ситуації. Можливо навіть, що в багатьох із цих респондентів не

було жодних ілюзій щодо того, як у майбутньому поведеться РФ, а тому і не було розчарувань щодо її дій.

Респонденти із ССР-ідентичністю найменше відчули наслідки війни і мають найнижчі показники травматизації. Такі показники, з одного боку, свідчать про те, що ставлення до Російської Федерації могло лишитися позитивним і вони позиціонують себе як представників російської спільноти, а тому їм важко покласти відповідальність за війну на того, з ким вони себе ідентифікують. З другого боку, віднесення себе до релігійної спільноти і почування себе її частиною дають відчуття безпеки і закладають ставлення до війни як до випробування, яке потрібно пережити і прийняти.

Серед протилежних тверджень «Моя увага до особистої безпеки не змінилась / посилилась» хоча і не виявлено суттєвих відмінностей (ЄГП = 61,48, МГП = 58,25, МСС = 48,03, ССР = 54,55), проте вищі показники мають респонденти з ЄГП- і МГП-ідентичностями (що свідчить про більшу чутливість до небезпеки, викликані нападом РФ) і відповідною поведінкою, спрямованою на зменшення ризиків для життя і здоров'я. Обидві ідентичності з східнослов'янським компонентом мають низькі значення, що говорить про те, що такі респонденти не розглядають дії РФ як небезпечні.

Твердження «У разі небезпеки я насамперед думаю про себе / інших» (ЄГП = 53,73, МГП = 65,44, МСС = 52,03, ССР = 48,25) має найвищі значення у респондентів з МГП-ідентичністю, що відображає альтруїстичні прагнення і турботу про оточення в момент небезпеки. А найменші значення виявилися в респондентів із ССР-ідентичністю, що свідчить про его-спрямованість їхньої поведінки в момент небезпеки. Такі протилежні тенденції можна пояснити тим, що для першого варіанта ідентичності спільнота, у якій перебуває респондент, має важливе значення, а «інші» втілюються для нього в конкретних людях, з якими він має реальні стосунки. Респондентам із ССР-ідентичністю бракує таких стосунків, і, можливо, східнослов'янська спільнота десь за кордоном для них психологічно є ближчою, ніж ті конкретні люди, які їх оточують. Найімовірніше, у минулому в них і були такі стосунки. Сьогодні ж єдине, що їм залишається, так це ностальгувати за минулими часами і Радянським Союзом.

Твердження «Небезпеки спонукають мене бути більш пасивним(-ою) / активним (-ою)» (ЄГП = 62,02, МГП = 55,43, МСС = 54,11, ССР = 53,7) демонструє хоч і не на значущому рівні, але високі показники у респондентів з ЄГП. Така висока мобілізація ресурсів, особливо в контексті сьогоднішніх подій, сприяє долаттю труднощів і є оптимальною з погляду протистояння загрозам українській ідентичності

та державності. Таке поєднання ідентичностей стає імунітетом для захисту держави від різних форм агресії – як воєнної, так і інформаційно-психологічної.

І, нарешті, щодо твердження «Попри спричинені війною небезпеки я зберігаю надію / Спричинені війною небезпеки викликають у мене безнадію» (ЄГП = 54,01, МГП = 52,28, МСС = 62,61, ССР = 79,9; $p \leq 0,05$) найбільші значення в бік безнадії у респондентів із ССР-ідентичністю, а найменші – у респондентів з ЄГП- і МГП-ідентичностями, що характеризує оптимістичне бачення майбутнього. Тут можемо зазначити, що війна значною мірою вплинула на бачення майбутнього респондентами із ССР-ідентичністю. Можливо, що вони найбільше поклали сподівання на створення нової форми Радянського Союзу або СНД, а війна позбавила їх ілюзій і показала справжнє обличчя політичного режиму РФ. Хоча вони і не зазнали травматизації, проте їхнє бачення майбутнього потребує трансформації і переосмислення свого місця в Україні, але вже без Росії.

Оптимістичне бачення, яке демонструють респонденти з ЄГП- і МГП-ідентичностями, характеризує їхню віру в перемогу над ворогом. Надія ж – це не таке сильне за інтенсивністю почуття порівняно з вірою, що відбивається в наявності певних сумнівів в остаточній перемозі, проте надія не засліплює, як віра, а дає поштовх до дій і перевірки своїх досягнень. Тому респонденти з такими варіантами ідентичності стають опорою для держави, і все, що вони роблять, роблять заради майбутнього своєї держави, образ якого для них становить особистий сенс. Надія, безперечно, значно продуктивніша за безнадію, адже безнадія позбавляє особу будь-якої змоги на альтернативне бачення майбутнього, що в підсумку призводить до бездіяльності.

Також відповідно до виявлених варіантів ідентичності проаналізовано, які індикатори безпекової сфери більш або менш виражені, тобто з'ясовано, чи відчують респонденти з різними варіантами ідентичності загрозу з боку близького оточення, української влади, українського суспільства, громадян інших країн, росіян.

Найбільш значущі відмінності виявлено між респондентами з різними варіантами ідентичності в оцінюванні загроз з боку української влади (ЄГП = 59,39, МГП = 52,65, МСС = 50,89, ССР = 82,8; $p \leq 0,05$). Найвищі показники загроз у респондентів із ССР-ідентичністю, що свідчить про значну недовіру до дій влади, особливо коли йдеться про міждержавні відносини з країною-агресором і такі не вирішені досі проблеми, як перейменування УПЦ МП в РПЦ відповідно до законодавства України, перехід парафій цього патріархату в ПЦУ,

передавання церковного майна і святинь на баланс державних інституцій або ПЦУ.

Цікавим видається те, що респонденти з МГП- і МСС-ідентичністю мають найнижчі очікування загроз з боку влади. Це може свідчити про високий рівень довіри, а можливо, очікування захисту від влади в цей складний час. Проте вони можуть стати жертвою надмірної довіри до влади, особливо в ситуації її маніпуляцій задля виправдання своїх неправомірних дій. Інший варіант ЄГП-ідентичності займає проміжне становище. Хоч такі респонденти і зберігають певну довіру до влади, проте не повністю задоволені її діями.

Загрози всередині українського суспільства (ЄГП = 59,51, МГП = 48,9, МСС = 60,08, ССР = 82,25; $p \leq 0,05$) найбільше відчують респонденти із ССР-ідентичністю. Мабуть, їм не до вподоби той політичний вектор, який обрало суспільство, і ті антиросійські настрої, які панують у ньому. Респонденти з МГП-ідентичністю, навпаки, поділяють такі настрої, хоча можуть і не виявляти достатньої критичності в оцінюванні деяких подій. Проміжне місце щодо ставлення до цих загроз посіли респонденти з ЄГП- і МСС-ідентичністю, що характеризує помірну позицію щодо суспільних настроїв.

І загрози з боку росіян (ЄГП = 60,25, МГП = 63,59, МСС = 49,00, ССР = 34,45; $p \leq 0,05$) найбільш відчутними є для респондентів з ЄГП- і МГП-ідентичностями, що свідчить про ідеологічне протиставлення або протистояння між українцями з проєвропейською і українськоцентричною позиціями, з одного боку, і росіянами, незалежно від їхньої позиції, з другого боку. Цілком зрозумілою є позиція респондентів із ССР-ідентичністю щодо росіян – вони найменш схильні бачити в них загрозу своїм цінностям і переконанням. Незважаючи на розв'язану РФ війну, росіяни однаково залишаються тією спільнотою, з якою вони себе тісно пов'язують. І проміжне місце посіли респонденти з МСС-ідентичністю, що свідчить про неоднозначну їхню позицію щодо росіян – як щодо тих, хто становить загрозу, так і щодо «хороших руських» як тих, хто не несе відповідальність за розв'язану війну.

Узагальнюючи отримані на основі емпіричного матеріалу результати, можемо висувати, що ідентичність респондентів, пов'язана з належністю до європейської, громадянської та професійної спільнот, є найбільш чутливою до загроз з боку росіян як громадян РФ, що розв'язала війну проти України. У таких респондентів більш реалістичне бачення ролі української влади в цій війні порівняно з носіями інших ідентичностей, і вони не мають ілюзій щодо її спроможності перемогти ворога. І, відповідно, їм не властиві високі показники травматизації, адже вони не мали якихось очікувань щодо росіян. Так само реально оцінюють

вони загрози всередині суспільства, а не будують в уяві ідеальну картину цього суспільства як такого, що позбавлене суперечок, конфліктів, протистоянь. Тому надія як сподівання на краще у цих респондентів має ознаки оптимістичного бачення майбутнього України.

Ідентичність респондентів, що належать до місцевої, громадянської та професійної спільнот, також виявилася чутливою до загроз із боку росіян, чії дії спрямовані на знищення української державності. На відміну від попередньої ідентичності, тут українська влада має повну довіру і жодним чином не сприймається як джерело загрози, а українське суспільство єдине у своїх цілях і діях, повністю спрямоване на перемогу. Така єдність вселяє віру в перемогу, проте може впливати на бачення реальної ситуації в країні, створювати певні ілюзії, ставати об'єктом маніпуляцій з боку зацікавлених груп.

Ідентичність респондентів, пов'язана з місцевою і східнослов'янською спільнотами, найбільшою мірою зазнала травматизації внаслідок війни. Хоча вони відносять себе до східнослов'янської спільноти і, можливо, ностальгують за радянськими часами, проте вже не можуть довіряти росіянам, з якими у них був спільний досвід проживання в Радянському Союзі, і водночас не вбачають у них загрози для своєї ідентичності. Українська влада у цих респондентів має значно більшу довіру і сприймається ними як опора в цій складній ситуації, а українське суспільство і його настрої не викликають у них однозначних почуттів. Переорієнтація на західні цінності або посилення пронаціональних прагнень можуть бентежити їх і не давати відчуття впевненості в завтрашньому дні. Тому замість почуття надії вони, найімовірніше, будуть відчувати сумніви, спустошеність, розчарування, спротив, затамований гнів тощо.

Ідентичність респондентів, які представляють східнослов'янську і релігійну спільноти, не зазнала травматизації. До того ж вони не бачать загрози з боку росіян, а, навпаки, ворожими для них є українська влада й українське суспільство. Така ситуація змушує їх відчувати безнадію через те, що їм доведеться жити в майбутньому, яке вони не обирали.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі отриманих емпіричних матеріалів виявлено найбільш поширені серед українців варіанти ідентичності. Перші дві групи ідентичностей відображають державницьку позицію, тоді як дві інших можуть становити загрозу для єдності українського суспільства, особливо потрібної в умовах війни. Урахування особливостей самовизначення громадян дасть змогу більш ефективно проводити інформаційну політику протидії ворожій пропаганді, маніпулюванню громадською думкою та

впроваджувати різні програми для зміцнення інституту громадянства та демократії в Українській державі.

Список використаних джерел

Абрашкевічус, Г. О. (2012). Вплив соціокультурної взаємодії на проблеми ідентичності. *Таврійські студії. Культурологія*, 2. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsk_2012_2_6.

Бистрицький, Є. (2013). Ідентичність, спільнота і політичне судження. *Філософська думка*, 4, 41–61.

Бойко, С. Т. (2019). Психологічна безпека особистості в умовах розрваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*, 1 (3), 32–43.

Горностаї, П. П. (2012). Колективна травма та групова ідентичність. *Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп*, 2, 89–95.

Зеленкевич, Л. П. (2019). Ідентичність в умовах об'єднаних громад. *Грані*, 22(2), 5–15.

Кулаласва, Н. В. (2015). Мінімізація інформаційних загроз людини засобами культури безпеки. *Збірник наукових праць Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 4, 27–30.

Кухарук, О. Ю. (2019). Суспільні трансформації та ідентичність українців у контексті теорії соціальної ідентичності. *Проблеми політичної психології*, 22 (1), 63–73.

Лукашевич О. А. (2020). Проблема формування ідентичності особистості: сучасний контекст. *Проблеми сучасної психології*, 1 (17), 45–51.

Набруско, І. Ю. (2012). Споживання як механізм конструювання ідентичності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 15, 6–12.

Римаренко, С. (2017). Глобалізація та криза ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 5–6 (91–92), 171–181.

Степико, М. Т. (2012). Українська ідентичність в умовах суспільно-політичних трансформацій. *Стратегічні пріоритети*, 4 (25), 5–13.

Хашієва, Л. В. (2015). Глобалізація та ідентичність: взаємозв'язок глобального та локального. *Актуальні проблеми державного управління*, 2 (48), 38–44.

Яблонська, Т. М. (2010). Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 38, 378–386.

Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 588-608, doi: 10.1080/09668136.2016.1174980

Onuch, O., Hale, H.E. & Sasse, G. (2018). Studying identity in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 34:2-3, 79–83. doi: 10.1080/1060586X.2018.1451241

Povrzanovic, M. (1997). Identities in War, *Ethnologia Europaea*, 27 (2), 153–162. doi: <https://doi.org/10.16995/ee.873>

Sasse, G., & Lackner, A. (2018). War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 34:2-3, 139-157. doi: 10.1080/1060586X.2018.1452209

Wilson, A. (2023). Ukraine at war: Baseline identity and social construction. *Nations and Nationalism*, 1–10. <https://doi.org/10.1111/nana.12986>

References

Ab rashkevichus, G. O. (2012). Vplyv sotsiokulturnoi vzaiemodii na problemy identychnosti [The Influence of Sociocultural Interaction on Identity Problems]. *Tavriiski studii. Kulturolohiia* [Taurian studios. Culturology]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsk_2012_2_6. (in Ukrainian)

Boiko, S. T. (2019). Psykholohichna bezpeka osobystosti v umovakh rozirvanoho informatsiinoho prostoru [Psychological Personality Safety in the Conditions of the Broken Informational Space]. *Psychology: Theory and Practice: Collection of Scientific Articles*, 1 (3), 32–43. (in Ukrainian)

Bystryts'kyi, E. (2013). Identychnist, spilnota i polityчне sudzhennia [Identity, community and political judgement]. *Philosophical Thought*, 4, 41–61. Retrieved from <http://journal.philosophy.ua/article/nid6768> (in Ukrainian)

Gornostai, P. P. (2012). Kolektyvna travma ta hrupova identychnist [Collective Trauma and Group Identity]. *Psychological perspectives. Special issue: Actual problems of psychology of small, medium and large groups*, 2, 89–95. (in Ukrainian)

Hrybenko, I. V. (2010). Kohnityvnyi ta emotsiyni komponenty samoidentyfikatsii v mezhakh sotsialnoi identychnosti osobystosti [Cognitive and Emotional Components of Self-Identification within the Social Identity of an Individual]. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 24, 147–156. (in Ukrainian)

Khashiyeva, L. V. (2015). Hlobalizatsiia ta identychnist: vzaiemozv'iazok hlobalnoho ta lokalnoho [Globalization and Identity: Interrelation of Global and Local]. *Pressing problems of public administration*, 2 (48), 38–44. (in Ukrainian)

Kukharuk, O. Y. (2019). Suspilni transformatsii ta identychnist ukraintsiv u konteksti teorii sotsialnoi identychnosti [Public Transformations and Ukrainians' Identity through Social Identification Theory]. *Problems of Political Psychology*, 22 (1), 63–73. doi: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-34> (in Ukrainian)

Kulalaieva, N. V. (2015). Minimizatsiia informatsiinykh zahroz liudyny zasobamy kultury bezpeky [Minimization of Information Threats to Human Security by Means of Culture]. *Zbirnyk naukovykh prats Lvivskoho derzhavnogo universytetu bezpeky zhyttiediialnosti* [Lviv State University of Life Safety: Collection of Scientific Articles], 4, 27–30. (in Ukrainian)

Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 588–608. doi: 10.1080/09668136.2016.1174980 (in English)

Lukasevich, O. A. (2020). Problema formuvannia identychnosti osobystosti: suchasnyi kontekst [The Problem of Personality Identity Formation: Contemporary Context]. *Problems of Modern Psychology*, 1 (17), 45–51. doi: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-1-4> (in Ukrainian)

Nabrusko, I. Y. (2012). Spozhyvannia yak mekhanizm konstruiuvannia identychnosti [Consumption as a Mechanism of Social Construction of Identity]. *Actual Problems of Sociology, Psychology, Pedagogy*, 15, 6–12. (in Ukrainian)

Onuch, O., Hale, H. E. & Sasse, G. (2018). Studying identity in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 34:2-3, 79–83, doi: 10.1080/1060586X.2018.1451241 (in English)

Povrzanovic, M. (1997). Identities in War, *Ethnologia Europaea*, 27 (2), 153–162. doi: <https://doi.org/10.16995/ee.873> (in English)

Rymarenko, S. (2017). Hlobalizatsiia ta kryza identychnosti [Globalization and Identity Crisis]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific Proceedings of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS Ukraine], 5-6 (91–92), 171–181. (in Ukrainian)

Sasse, G., & Lackner, A. (2018). War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 34:2-3, 139-157. doi: 10.1080/1060586X.2018.1452209 (in English)

Stepyko, M. T. (2012). Ukrainська ідентичність в умовах суспільно-політичних трансформацій [Ukrainian Identity in a Time of Socio-Political Transformation]. *Strategic Priorities*, 4 (25), 5–13. (in Ukrainian)

Wilson, A. (2023). Ukraine at war: Baseline identity and social construction. *Nations and Nationalism*, 1–10. <https://doi.org/10.1111/nana.12986> (in English)

Yablonska, T. M. (2010). Ідентичність як предмет психологічного аналізу [Identity as a subject of psychological analysis]. *Naukovi zapysky Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN* [Scientific Proceedings of G.S. Kostiuk Institute of Psychology], 38, 378–386. (in Ukrainian)

Zelenkevich, L.P. (2019). Ідентичність в умовах об'єднаних громад [Identity in the conditions of the united communities]. Scientific and theoretical almanac «Grani», 22 (2), 5–15. doi: <https://doi.org/10.15421/171916> (in Ukrainian)